

УДК 128:130.123 (477)

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.18>

Патлайчук Оксана Віталіївна,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

orcid.org/0000-0002-1448-3360

oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua

Хромова Ольга Ігорівна,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та історії науки і техніки

Державного університету інфраструктури та технологій

orcid.org/0000-0002-5445-4230

olgakiev72@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ В ДУХОВНОМУ ДОСВІДІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті досліджуються особливості та прояви філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу. З'ясовано, що духовне життя є однією з істотних властивостей людини. Установлено, що з-за дохристиянських часів українська духовна культура сприймала смерть як перехід до першооснови всього сущого, як доказ універсального зв'язку всього з усім матеріальним, духовним, емпіричним і трансцендентним. Визначено, що для українського національного характеру властиві з давніх-давен господарність, працьовитість, гостинність і доброзичливість у стосунках як із співгромадянами, так і із чужоземцями; обережність, сентиментальність, але водночас винахідливість і хоробрість, рішучість і незламність, героїзм і самопожертва, коли необхідно встати на захист свого світу. З'ясовано, що філософія української національної думки значною мірою пов'язана з аналізом особливостей середовища проживання та культури українців як визначального чинника українського національного характеру. З'ясовано, що Г. Сковорода вважав філософію самим життям. Мета життя може бути різною – хтось прагне кращого для свого тіла, а хтось – для душі. Посилаючись на вчення Г. Сковороди, зауважуємо, що український народ із покоління в покоління вирізнявся своїм духом до незламності, самотності, прагне до вільного буття, адже коли маєш таку духовну ідею, можна досягти «кращого для тіла», тобто кращого для життя у вільній незалежній державі. Виявлено, що український народ у сучасному суспільстві переживає складний період зміни свідомості, розуму та духу, який спостерігається на мікросоціальному рівні, у міжрелігійних стосунках, у суспільстві загалом, а також у сімейних колах, стосунках між родичами. Установлено, що філософія життя в духовному досвіді українського народу виявляється в самотності, незламності, прагненні до вільного буття українського народу у вільній незалежній державі, водночас філософія смерті поглиблює таємницю існування і проливає нове світло на сенс існування.

Ключові слова: філософія, життя, смерть, духовна культура, духовний досвід, свідомість, відданість, незламність, самотність.

Patlaichuk Oksana,

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social-Humanities Studies
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
orcid.org/0000-0002-1448-3360
oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua*

Khromova Olga,

*Candidate of Philosophical Sciences
Associate Professor at the Department of Philosophy and History of Science and Technology
State University of Infrastructure and Technologies
orcid.org/0000-0002-5445-4230
olgakiev72@gmail.com*

THE PHILOSOPHY OF LIFE AND DEATH IN THE SPIRITUAL EXPERIENCE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

The article examines the peculiarities and manifestations of the philosophy of life and death in the spiritual experience of the Ukrainian people. It was found that spiritual life is one of the essential properties of a person. It has been established that since pre-Christian times, Ukrainian spiritual culture perceived death as a transition to the primal foundation of all that exists, as proof of the universal connection of everything with everything material, spiritual, empirical and transcendent. It was determined that economy, hard work, hospitality and benevolence in relations both with fellow citizens and with foreigners have been inherent to the Ukrainian national character since ancient times; caution, sentimentality, but at the same time resourcefulness and bravery, determination and indomitability, heroism and self-sacrifice when it is necessary to stand up for the protection of your world. It was found that the philosophy of Ukrainian national thought is largely related to the analysis of the peculiarities of the living environment and culture of Ukrainians as a determining factor of the Ukrainian national character. It became clear that H. Skovoroda considered philosophy to be life itself. The purpose of life can be different – someone wants the best for his body, and someone – for his soul. Referring to the teachings of Skovoroda, we note that the Ukrainian people, from generation to generation, whose spirit is indomitable, originality, strives for a free existence, because having such a spiritual idea, one can achieve “the best for the body”, that is, the best for life in a free, independent state. It was revealed that today the Ukrainian people in modern society are going through a difficult period of change in consciousness, mind and spirit, which is observed at the micro-social level, in inter-religious relations, in society as a whole, as well as in family circles, relations between relatives. It is established that the philosophy of life in the spiritual experience of the Ukrainian people manifests itself in the identity, indomitability, aspiration for the free existence of the Ukrainian people in a free, independent state, while the philosophy of death deepens the mystery of existence and sheds new light on the meaning of existence.

Key words: philosophy, life, death, spiritual culture, spiritual experience, consciousness, devotion, steadfastness, originality.

Особливості філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу є надзвичайно важливою й актуальною темою, оскільки наукове осмислення такої проблеми продиктовано національними інтересами та сьогоденними викликами, з якими зіткнулася наша країна. У XIX ст., із становленням української філософії як такої проблема життя та смерті в духовному досвіді нашого народу стає чи не найскладнішою проблемою філософської думки, пов'язаної з активними національними процесами, що розгорталися в той час. Водночас почала розвиватися філософія

української національної ідеї, яка була суттєво пов'язана з аналізом специфіки живого світу українського народу, його культури як чинників формування рис української нації.

Увага до людинотворчого потенціалу духовності в українському суспільстві об'єктивно спричинена тією роллю, яку завжди відігравала духовність у формуванні аксіосфери особистості, індивідуальних переконань, картини світу, людських якостей. Нині духовність часто редукується суто до розуму, а цінності замінюються інформацією, на тлі чого в сучасному суспільстві розвивається ціннісна інверсія.

На тлі сучасних цивілізаційних змін і викликів звернення до духовного світу особистості, до аналізу його ціннісних засад є необхідним, оскільки засоби медіапростору дають кожному майже планетарні можливості як для перетворення на краще свого власного світу та світу навколо, так і для деструктивних проявів і дій.

У пошуках шляхів подолання зазначених негативних явищ усе частіше актуалізується звернення до джерел української історико-філософської спадщини стосовно людинотворчого потенціалу духовності особистості. Без сучасного переосмислення українських духовних традицій минулого дуже складно зрозуміти сутність національних духовних пошуків сьогодення, тому актуальним є дослідження особливостей філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу.

Тематику особливостей філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу досліджують багато науковців. Зокрема, у наукових працях С. Дровозюка (Дровозюк, 2004), В. Троянського (Троянський, 2014) висвітлено духовне життя українського народу, національний розвиток якого має ґрунтуватися на духовних, соціальних і моральних цінностях; О. Тополь (Тополь, 2009) відображено філософію життя та смерті, де вбачається, що усвідомлення смерті ставить людину перед нічим і розкриває марність усіх планів і самого існування.

Метою роботи є дослідження особливостей філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу. Для досягнення мети визначено такі завдання: визначити особливості філософії життя та смерті як крайніх модусів людського буття; проаналізувати характерні особливості вияву філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу. У проведенні дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення та системно-структурний аналіз.

З давніх-давен для українського національного характеру характерні господарність, працьовитість, гостинність і доброзичливість у стосунках як із співгромадянами, так і із чужоземцями, обережність, сентиментальність, але водночас винахідливість і хоробрість, рішучість і незламність, героїзм і самопожертва. На таких аксіомах формується духовний досвід українського народу (Качур, 2010: 14–15).

Звертаючись до незламності духу українського народу, зауважимо, що у 30-тих рр. ХХ ст. внаслідок численних утисків, приниження, масових репресій, русифікації-деукраїнізації та цілеспрямованого фізичного винищення український народ опиняється в постгеноцидному стані, відбувається справжній етнічний надлом, життя в таких умовах стає нестерпним (Хижняк, 2010: 55–57).

Мужність, незламність і героїзм стають головними цінностями духовного духу українського народу всіх поколінь і базовою основою сучасного українського суспільства. Громадянські права та свободи, спільна громадянська позиція щодо стратегії та напрямів розвитку держави та суспільства, толерантність до всіх верств суспільства, повага до нації та рівноправність громадян нині актуалізуються в духовному дусі українців і українок. Організація життя всього суспільства, його загальний суспільний прогрес можливі лише за умови визнання системи духовних цінностей основою національної єдності, у якій стає неможливою політична, економічна та духовна перебудова (Стасевська, 2014: 66).

Концептуальні основи та принципи духовного розвитку українського суспільства мають ґрунтуватися на соціальних і моральних цінностях, які закладають змістовні орієнтири для самоусвідомлення, внутрішньої самоідентифікації та мобілізації життєвої енергії народу й інтеграції народу у громадянське суспільство (Троянський, 2014: 35–36). Постійне намагання людини формувати духовність і передати приклади гуманістичної поведінки наступним поколінням українців має привести до появи парадигми людського та суспільного розвитку, гідного існування людини.

Новий досвід розбудови національної демократичної держави потребує нового її осмислення. На цьому тлі перед філософськими науками постає завдання глибшого розуміння духу часу як явища, що конститує цивілізаційний хід і репрезентує специфічні етнокультурні характеристики.

У таких умовах загострюються питання людського існування – життя та смерті. Феномен життя українського народу насамперед актуалізується в рисах незламності, самотності, непереможності, невмирущості. Керуючись такими пріоритетами, український народ приймає власну смерть, у якій убачає сенс

буття. Філософія смерті поглиблює таємницю існування та проливає нове світло на сенс існування. Досягнення незламності, самобутності, непереможності, невмирущості нового покоління українського народу приводить до смерті попереднього покоління, представники якого вбачали самі такі риси пріоритетом істини свого життя. Український народ приймає власну смерть і бере відповідальність за власне життя.

У духовному досвіді українського народу вбачаємо єдність вічного та тлінного, скінченного та нескінченного, саме в цьому проявляється феномен життя та смерті. Сенсом життя українців і українок є національна свідомість, без якої нація втрачає свою духовну ідентичність. Кожне покоління українського народу має своє поєднання елементів духовного життя.

Проблеми життя та смерті в українській філософській думці вперше були глибоко осмислені у філософії «українського Сократа» Г. Сковороди. Г. Сковорода вважав філософію самим життям, вона для нього – уміння жити з Богом у серці, у гармонії зі світом, із природою, у мирі з усіма людьми та власною совістю. «Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія» (Сковорода Г.: 465)

Філософ зауважував, що метою людського життя є дух, кожен живе з якоюсь метою. Мета життя може бути різною – хтось прагне кращого для свого тіла, а хтось – для душі. І саме прагнути кращого для душі – духовного розвитку – є основним феноменом життя. Саме таким ми бачимо український народ із покоління в покоління, який своїм духом до незламності, самобутності прагне до вільного буття, маючи таку духовну ідею, можна досягти «кращого для тіла», тобто кращого для життя у вільній незалежній державі.

Що стосується філософії смерті в духовному досвіді українського народу, то ще з дохристиянських часів українська духовна культура сприймала смерть як перехід до першооснови всього сущого, як доказ універсального зв'язку всього з усім матеріальним, духовним, емпіричним і трансцендентним. У філософії Г. Сковороди смерть – це лише шлях до пізнання справжньої, «невидимої» натури людини, до нового виміру існування людини. Такий погляд на смерть ґрунтується на глибоко вкоріненому народному переконанні, що нас і зовнішній світ

об'єднують вищі сили, які впливають на перебіг подій і визначають долю кожного.

Усвідомлення смерті ставить людину перед нічим і розкриває марність усіх планів і самого існування, але саме це звільняє її і дає змогу вибрати з безглузких можливостей те, що для смерті виявиться недосяжним. Перед неминучою смертю люди відчують, що їхнє існування унікальне та неповторне. Лише справжні цінності зберігають сенс у цій ситуації (Тополь, 2009).

Відданість життю – це «довічне» самовирішення людської проблеми, покликання, навчання та самовдосконалення. Самовдосконалення відбувається через пробудження, розвиток і зміцнення особистісних якостей, індивідуальності, цілісного підходу, усвідомлення життя як процесу життєвого шляху (Максюта, 2021: 5–6).

Лише самовдосконалення демонструє глибоку прихильність, відданість життю як вираження достатку та справжньої радості. Знання, життєвий досвід, відданість життя на благо буття держави – саме ці риси визначають інтереси та завдання самовдосконалення українського народу.

Своєрідність українського національного духу визначається людиною, яка постійно опиняється в геополітичному просторі та собі життя, завдяки чому із часом вона може самостверджуватися та зміцнювати свої позиції. Філософія української національної думки значною мірою пов'язана з аналізом особливостей середовища проживання та культури українців і українок як визначального чинника українського національного характеру. Українська філософія має осмислити важливі питання буремного часу, стати «виразником духу часу». Виконанням своєї духовної місії можна стати тим ферментом, який створює особистий символічний світ, зорієнтувати свій світогляд і стати фундаментальним елементом духовної культури.

Нині український народ у сучасному суспільстві переживає складний період зміни свідомості, розуму та духу, який спостерігається на мікросоціальному рівні, у міжрелігійних стосунках, у суспільстві загалом, а також у сімейних колах, стосунках між родичами. Водночас деякі українці й українки керуються егоїстичною орієнтацією лише на власні інтереси. Тому що іноді те, що веде до щастя,

насправді стримує його. Сенс життя несумісний з егоїзмом, індивідуалізмом, відмовою від зобов'язань перед світом та іншими людьми.

Життя було і залишатиметься найбільшою соціальною цінністю, яку коли-небудь знали і будуть знати людство та цивілізація. Багатовікова героїчна боротьба українського народу за життя і свободу проти внутрішніх і зовнішніх ворогів саме є головною цінністю феномену життя. Адже народ розуміє унікальність свого буття лише тоді, коли відчуває та розуміє його як окрему цінність.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що вивчення особливостей філософії життя та смерті в духовному досвіді українського народу набуває все більшої актуальності за сучасних умов. З'ясовано, що філософія життя в духовному досвіді українського

народу вбачається в самотності, незламності, прагненні до вільного буття українського народу у вільній незалежній державі, водночас філософія феномену смерті поглиблює таємницю існування та проливає нове світло на сенс життя. Зараз спостерігаємо приклади незламності та прагнення українського народу до життя у вільній країні, а особливо наших воїнів, які свідомо йдуть на смерть заради життя українського народу у вільній державі. Ідучи на смерть, український народ вбачає в ній сенс свого буття. Використання досвіду та досягнень українського народу є неоціненним для самого народу та наступних поколінь. Люди, які ціною свого життя і здоров'я борються за добре життя українців і українок, безумовно, потребують нашої найвищої поваги.

Список використаних джерел:

1. Дровозюк С. (2004). Духовне життя українського народу історіографічна традиція та перспективи дослідження. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. № 7. С. 232–240.
2. Качур М. (2010). Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 20 с.
3. Сковорода Г. (1994). Твори : у 2 т. Київ. Т. 2. 480 с.
4. Стасевська О. (2004). Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». № 1. С. 62–76.
5. Тополь О. (2009). Філософія життя та смерті: екзистенціальний підхід. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія»*. № 9(1). URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/2286/2275>
6. Троянський В. (2014). Проблеми дослідження духовності як цінності українського народу. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. № 3. С. 34–38.
7. Хижняк І. (2010). Психологічне сприяння розвитку особистості захисника країни на спадщині Т. Г. Шевченка. *Наука і освіта*. № № 4–5. С. 54–59.

References:

1. Drovozyuk, S. I. (2004). Dukhovne zhyttja ukrajins'koghogo narodu istoriografichna tradycja ta perspektyvy doslidzhennja [Spiritual life of the Ukrainian people, historiographical tradition and research perspectives]. *Naukovi zapysky Vinnyckjoghogo derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynskoghogo. Serija : Istorija – Spiritual life of the Ukrainian people, historiographical tradition and research perspectives*, 7, 232–240 [in Ukrainian].
2. Kachur, M. M. (2010). Patriotychnе vykhovannja molodshykh shkolariv zasobamy khudozhnoho kraieznavstva [Patriotic education of junior schoolchildren by means of art local lore] : Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / 201 Kachur Myroslava Mykhailivna ; In-t problem vykhovannja APN Ukrainy. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
3. Skovoroda, Gh. (1994). Tvory : U 2 t. [Create : U 2 t.] / Gh. Skovoroda. K. T. 2. 480 p. [in Ukrainian].
4. Stasevsjka, O. A. (2004). Systema cinnostej jak osnova buttja suchasnogho ukrajins'koghogo suspiljstva [The system of values as the basis of modern Ukrainian society]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu Jurydychna akademija Ukrajiny imeni Jaroslava Mudrogho. Serija : Filosofija, filosofija prava, politologhija, sociologhija – Bulletin of the Yaroslav the Wise National University of Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1, 62–76 [in Ukrainian].
5. Topolj, O. V. (2009). Filosofija zhyttja ta smerti: ekzystaljnij pidkhyd [Philosophy of life and death: an existential approach]. *Visnyk Nacionaljnogho Aviacijnogho Universytetu. Serija : Filosofija. Kulturologhija – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 9 (1). URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/2286/2275> [in Ukrainian].

---

6. Trojanskyj, V. (2014). Problemy doslidzhennja dukhovnosti jak cinnosti ukrajinsjkogho narodu [Problems of studying spirituality as a value of the Ukrainian people]. *Aktualjni pytannja suspiljnykh nauk ta istoriji medycyny – Current issues of social sciences and history of medicine*, 3, 34–38 [in Ukrainian].

7. Khyzhnjak, I. A. (2010). Psykhologichne spryjannja rozvytku osobystosti zakhysnyka krajiny na spadshhyni T. G. Shevchenka [Psychological promotion of the personality development of the defender of the country on the legacy of T. G. Shevchenko]. *Nauka i osvita – Science and education*, 4–5, 54–59 [in Ukrainian].